

Κώστας Παπαϊωάννου: Η κληρονομιά του Αλέξανδρου.

Έξι αιώνες μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, ένας Έλληνας από την Αίγυπτο, παίρνοντας το όνομα του Καλλισθένη, του συντρόφου του μεγάλου Μακεδόνα, συγκέντρωσε σε μια ενιαία αφήγηση όλους τους θρύλους που το όνομα του Αλεξάνδρου είχε απελευθερώσει στην ελληνιστική Ανατολή, μεταμορφώνοντας τον κατακτητή της Ασίας σε ένα είδος μάγου που έβγαινε από τις Χίλιες και μια νύχτες.

Η χωρίς προηγούμενο διάδοση του μυθιστορήματος του ψευδο-Καλλισθένη δείχνει καθαρά την τεράστια εντύπωση που προκάλεσε σε όλο τον κόσμο η μορφή του Αλεξάνδρου. Μέσω της λατινικής μετάφρασης του Ιούλιου Βαλέριου (4ος αι.) και εκείνης του αρχιερέα Λέοντα (Νάπολη, 10ος αι.), το Μυθιστόρημα του Αλεξάνδρου, συμπληρωμένο με τις μυθοπλασίες της *Historia de Proeliis* και της *Επιστολής του Αλέξανδρου στον Αριστοτέλη*, έγινε γνωστό σε όλους τους λαούς της Ευρώπης και αναπαράχθηκε σε πολλές γλώσσες, φτάνοντας μέχρι την Ισλανδία. Παρομοίως, και οι ανατολικοί λαοί μετέγραψαν στις γλώσσες τους την αφήγηση του ψευδο-Καλλισθένη, εμπλουτίζοντάς την με παραλλαγές που ο αλεξανδρινός μύθος είχε γεννήσει στην Ανατολή. Έτσι, για τους Αιγυπτίους, ο Αλέξανδρος υπήρξε ο γιος του τελευταίου Φαραώ, Νεκτανεβώ Β΄, ενώ οι Πέρσες Φιρντουζί (10ος αι.) και Νιζαμί (12ος αι.) τον είχαν μεταβάλει σε απόγονο του οίκου των Αχαιμενιδών, δηλαδή σε

εθνικό ήρωα του Ιράν. Υιοθετημένος από την εσχατολογική ιουδαϊκή φιλολογία, ο Αλέξανδρος είναι επίσης παρών στο Κοράνι, όπου αναφέρεται ως Ισκαντέρ Δουλ-Καρνεΐν («Αλέξανδρος Δικέρατος»), σε ανάμνηση του γιου του θεού Άμμωνα, που ήταν στολισμένος με τα δύο κέρατα του πατέρα του. Ανάλογα χαρακτηριστικά βρίσκουμε στις αναρίθμητες μεταφράσεις του Μυθιστορήματος του Αλέξανδρου, στη συριακή, αρμενική, κοπτική, αιθιοπική, τουρκική, μαλαϊκή, σιαμέζικη και λοιπές γλώσσες. Ακόμα και σήμερα, οι οικογένειες των ευγενών του Μπαντακσάν, στις υπώρειες του Ιντοκούς, ισχυρίζονται πως κατάγονται από τον Αλέξανδρο, ενώ οι Καφίρ των ορέων του Νουριστάν θεωρούν πως είναι πρόγονοι των στρατηγών και των στρατιωτών του. Παρομοίως, ο πρόεδρος Σοεκάρνο –αλλά και οι παλαιοί Ολλανδοί κυβερνήτες– είχαν μεταμορφωθεί από τους κατοίκους της Ιάβας σε απογόνους του μεγάλου Ισκαντέρ Αγκούνγκ...

Άγαλμα του Βούδα, ελληνοβουδιστικής τεχνοτροπίας, από το Βασίλειο της Gandhara, στο σημερινό Πακιστάν (1ος-2ος αι. μ.Χ.).

Έτσι, για πολλούς αιώνες, οι σαλτιμπάγκοι, οι ερμηνευτές του Αλβέρικου ντε Μπεζανσόν, του Αλεξάντρ ντε Μπερναί ή του πατέρα Λαμ-

πρέχτ, οι αφηγητές του Σαχ-Ναμέχ, του Φιρντουζί και του Ισκαντέρ-Ναμέχ, του Νιζαμί, οι λαϊκοί βάρδοι και οι παραμυθάδες του χωριού αφηγούνταν στα ανάκτορα και στις δημοσιές της Ανατολής και της Δύσης πώς ο Αλέξανδρος είχε ανακαλύψει την Πηγή της Αιώνιας Νεότητας, πώς είχε εισχωρήσει στο μαγεμένο δάσος όπου, κάτω από κάθε δέντρο, κοιμάται μια νεαρή κοπέλα αιθέριας ομορφιάς, πώς είχε εξερευνήσει τον βυθό του Ωκεανού και πώς προσπάθησε να ανεβεί μέχρι τον έβδομο ουρανό. Ο Αλέξανδρος, διηγούνταν οι ποιητές, είχε αιχμαλωτίσει δυο φτερωτούς γρύπες τους οποίους άφησε νηστικούς για τρεις ημέρες. Την τρίτη μέρα, τους έξεψε σε έναν ζυγό από τον οποίο αιωρούνταν ένας θρόνος² ο βασιλέας κάθισε επάνω του και ύψωσε ένα μακρύ κοντάρι στην άκρη του οποίου κρέμασε το συκώτι ενός ζώου. Οι πεινασμένοι γρύπες πέταξαν ψηλά για ν' αρπάξουν την τροφή, και ανέβασαν έτσι τον βασιλιά στον ουρανό² δεν ακούμπησαν ποτέ τη λεία τους και έτσι ο Αλέξανδρος ανέβαινε όλο και πιο ψηλά και θα έφτανε στον έβδομο ουρανό αν δεν συναντούσε ένα πνεύμα που τον διέταξε να κατέβει και πάλι ανάμεσα στους ανθρώπους: «Γιατί, του είπε, θέλεις να γνωρίσεις τα πράγματα του ουρανού όταν αγνοείς τα πράγματα της γης;»...

Αυτή την εικόνα της αναλήψεως του Αλεξάνδρου την συναντάμε λίγο-πολύ παντού στη Δύση: ας αναφέρουμε, ανάμεσα σε άλλα, το θαυμάσιο ψηφιδωτό δάπεδο του καθεδρικού ναού του Οτράντο, τα κιονόκρανα της Μονής του Μουασάκ, τα ανάγλυφα που κοσμούν την πρόσοψη του καθεδρικού ναού του Μπόργκο Σαν Ντονίνο ή εκείνη της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου, στη Βενετία. Την ξαναβρίσκουμε, σχεδόν πανομοιότυπη, σε περσικές, αιθιοπικές, τουρκικές, ινδικές μινιατούρες. Η ωραιότερη αναπαράσταση αυτού του θέματος είναι, ίσως, αυτή που βρίσκουμε επάνω σε ένα θαυμάσιο μουσουλμανικό σμάλτο, στο Μουσείο Φερντιναντέουμ του Ίνσμπρουκ, που ανήκε άλλοτε σε έναν ακόμα λάτρη του Αλεξάνδρου: τον πρίγκιπα Σουλεϊμάν ιμπν-Νταούντ της Μοσούλης (1114-1144)...

Στο βάθος αυτής της οικουμενικής ονειροφαντασίας βρίσκεται ένα μοναδικό ιστορικό γεγονός: αν ο Αλέξανδρος κατέστη ο μοναδικός, κοινός σε Ανατολή και Δύση, ήρωας, αυτό συνέβη γιατί ο κόσμος που δημιούργησε εκπροσωπεί τη μεγαλύτερη διεθνή κοινότητα που γνώρισε ποτέ ο πλανήτης.

Ερείπια του Μαυσωλείου της Κομμαγηνής στο όρος Νεμρώδ (63-34 π.Χ.).

Ανάγλυφο στα ερείπια της πόλης Αμαραβά τι στο Άντρα-Πραντές της Ινδίας.

Η ελληνική γλώσσα αποτέλεσε το όχημα αυτού του μοναδικού κοσμοπολίτικου πολιτισμού. Ήδη από τη δεύτερη γενεά μετά τον Αλέξανδρο εμφανίζονται επιφανείς Ανατολίτες, τόσο απόλυτα εξελληνισμένοι που θεωρούνται σήμερα Έλληνες συγγραφείς, όπως για παράδειγμα ο Βηρωσός, ιερέας του Μαρδούχ στη Βαβυλώνα, που αφιέρωσε στο Αντίοχο Α΄ ένα βιβλίο γραμμένο στα ελληνικά, πάνω στην ιστορία των σουμεριανών αρχαιοτήτων, ή ο Μανέθων, Αιγύπτιος ιερέας που συνέθεσε στα ελληνικά μια ιστορία των Φαραώ, με τη βοήθεια των παραδόσεων που είχαν διατηρηθεί στους ναούς. Παρομοίως, ο πρώτος

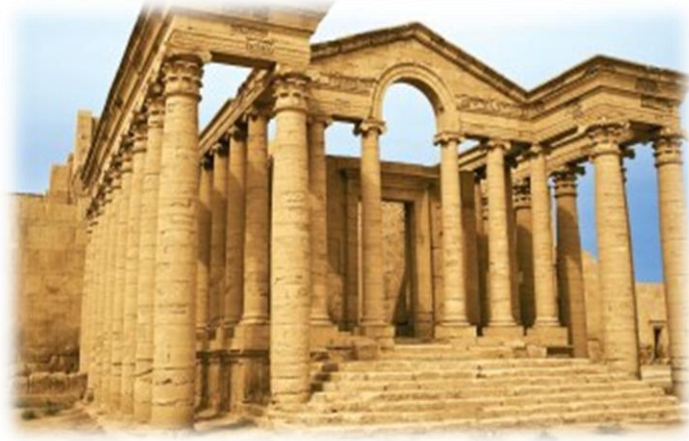
Ρωμαίος ο οποίος, προς τα τέλη του 3ου αιώνα, δοκίμασε να συγγράψει μια ρωμαϊκή Ιστορία, ο Κόντος Φάβιος Πίκτορ, έγραψε τα Χρονικά του στα ελληνικά, και το ίδιο έκαναν και οι πρώτοι μαθητές του. Χρειάζεται, άραγε, να προσθέσουμε πως το πρώτο θεατρικό έργο που γράφτηκε στα λατινικά υπήρξε έργο του Έλληνα απελεύθερου, Λίβιου Ανδρόνικου, από τον Τάραντα; Την ίδια εποχή, οι Εβραίοι της Διασποράς υιοθέτησαν σχεδόν αμέσως την ελληνική γλώσσα, έτσι ώστε, ήδη από τον 3ο αιώνα, οι Εβραίοι της Αλεξάνδρειας υποχρεώθηκαν να μεταφράσουν τη Βίβλο στα ελληνικά, γιατί, κατά τη Θεία Λειτουργία, οι κοινότητες δεν την καταλάβαιναν πλέον ικανοποιητικά στην πρωτότυπη γλώσσα. Και έτσι είδε το φως η ελληνική μετάφραση των Εβδομήκοντα.

Ένας διεθνής πολιτισμός.

Μνημειώδης έκφραση αυτής της ευρείας πολιτισμικής κοινότητας υπήρξε ο θρησκευτικός συγκρητισμός. Κατ' αρχάς, η Ρώμη και η εκλατινισμένη Δύση κατακτήθηκαν από τις λατρείες των ελληνιστικών και ανατολικών μυστηρίων. Οι Έλληνες εισήγαγαν το Πάνθεον, τη μυθολογία και τις βακχικές εορτές τους² οι Ιρανοί, τη λατρεία του Μίθρα³ οι Αιγύπτιοι, τη λατρεία της Ίσιδος και του Σέραπι⁴ οι Σύριοι, τον Βάαλ της Δολίχης, της Ομς, της Μπααλμπέκ⁵ οι Εβραίοι της Διασποράς, τον χριστιανισμό. In Tiberis defluxit Syrus Orontes, «ο συριακός Ορόντης έχει εκβάλει στον Τίβερη», έγραφε ο Γιουβενάλης, στις αρχές του 2ου αιώνα. Όταν, το 217 μ.Χ., ο Καρακάλλας κατήργησε τη διάκριση ανάμεσα στους ρωμαϊκούς και τους ξένους θεούς, η Ρώμη είχε από καιρό μεταβληθεί σε θρησκευτική επαρχία της Ανατολής.

Προτομή της Βασίλισσας Μούσα.

Ερείπια της πόλης Hatra στο σημερινό Ιράκ.

Στην ελληνιστική τέχνη, ο θρησκευτικός και πολιτιστικός συγκρητισμός της ύστερης αρχαιότητας θα βρει όχι μόνο ένα πλούσιο θεματολόγιο μορφών, στάσεων και διακοσμητικών θεμάτων, αλλά και μία γλώσσα ιδεωδώς προσαρμοσμένη στην κοσμοπολίτικη φύση του. Γιατί η ελληνιστική τέχνη, που κυριαρχούσε στη ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ακόμα και πέρα από τα όριά της, στη χώρα των Σκυθών, στην αυτοκρατορία των Πάρθων και έως το Αφγανιστάν, είχε αποκτήσει έναν εξαιρετικά τυπικό χαρακτήρα, που ταίριαζε με όλες τις φυλές και όλες τις θρησκείες. Ο μυθολογικός της διάκοσμος, οι κανόνες των αναλογιών, το ιδιαίτερο σύστημα ύφους και στάσεων που διέθετε επιδέχονταν συμβολιστικές ερμηνείες που ικανοποιούσαν τα θρησκευτικά δόγματα και τις εικονογραφικές ανάγκες όλων των λαών. Έτσι, ο τύπος του Ορφέα βρίσκεται τόσο στα χριστιανικά νεκροταφεία όσο και στις εβραϊκές συναγωγές, η Αθηνά δανείζει τα χαρακτηριστικά της στην αραβική θεά Αλλάτ (άγαλμα στο Μουσείο της Βαγδάτης), οι Νίκες μεταβάλλονται σε χριστιανούς αγγέλους και βουδιστικές δεβατάς, και η ίδια γλυπτική μορφή του ρήτορα ή του φιλοσόφου δόθηκε αδιακρίτως τόσο στον Χριστό όσο και στον Βούδα.

Από τη ναρβονέζικη Γαλατία έως την Ινδία, εκτείνεται το βασίλειο μιας τέχνης οικουμενικής, εκπληκτικά ομοιογενοποιημένης από την ελληνική επιρροή. Στην εποχή του Μάρκου Αυρηλίου, ο ταξιδιώτης μπορούσε να συναντήσει τις κιονοστοιχίες, τις πλατείες και τους ναούς της γενέτειράς του στους Τρεβήρους (Trèves), στη Νέμαυσο (Nîmes), στην Τιμβριάδα, στην Παλμύρα και στις αναρίθμητες Αντιόχειες, Σελεύκειες και άλλες Λαοδίκειες που οι Διάδοχοι είχαν διασπείρει από τις όχθες του Ορόντη έως το πέρασμα του Κάιμπερ. Τα γύψινα ελληνο-βουδιστικά ειδώλια, που ο σερ Τζων Μάρσαλ ανακάλυψε κατά εκατοντάδες, στα

Τάξιλα (Πακιστάν), και η παραγωγή των ελληνο-συριακών εργαστηρίων μοιάζουν τόσο πολύ ώστε να συγχέονται. Οι μορφές που κυματίζουν μέσα σε ένα αξεδιάλυτο σύμπλεγμα κλαδιών και λουλουδιών, σε κάποια ελληνο-κοπτικά γλυπτά, ξαναβρίσκονται στα ανάγλυφα της ίδια εποχής που κοσμούσαν το βουδιστικό μοναστήρι του Αιρτάμ, κοντά στο Τερμέζ. Οι γλύπτες του Αμαραβάτι και του Ναγκαργιουνακόντα, στη νότια Ινδία, με τις περίπλοκες συνθέσεις τους, δείχνουν να γνωρίζουν τις ρωμαϊκές σαρκοφάγους και τα ρωμαϊκά θριαμβικά ανάγλυφα. Πέρα από τα μεταβαλλόμενα πολιτικά σύνορα και τις θρησκευτικές διαφορές, οι ομολογίες και τα σημεία συνάντησης και ομοιότητας είναι τόσο πολλά και τόσο απομακρυσμένα στον χώρο ώστε γίνεται προφανές πως ο γεωγραφικός χώρος της ύστερης αρχαιότητας σε καμία περίπτωση δεν περιορίζεται στη Μεσόγειο. Θα ήταν ακριβέστερο να μιλάμε για μία Κοινή* της Ανατολής γενικώς² οπωσδήποτε, οι λαοί της Μεσογείου υπήρξαν οι δημιουργοί της, αλλά δίπλα σε άλλους και ταυτόχρονα με αυτούς.

Δεν θα πρέπει, λοιπόν, να θεωρήσουμε πως η υιοθέτηση ενός κοσμοπολιτισμού με ελληνιστική χροιά οδήγησε στην απορρόφηση των λαών της Ανατολής από το ελληνικό πνεύμα. Ο ελληνισμός* πήρε διαφορετική μορφή στις βουδιστικές χώρες και στο Ιράν, στην Αίγυπτο και τη Συρία, στη Ρώμη ή το Βυζάντιο: υπό την επίδραση των ελληνικών τρόπων σκέψης και έκφρασης, ο κάθε λαός οδηγήθηκε –θα τολμούσαμε να πούμε: εξαναγκάστηκε– να ξανασκεφτεί στα ελληνικά την ίδια του την υπόσταση – και να συναγάγει τις ανάλογες συνέπειες. Έτσι, στη συνέχεια αυτού του πονήματος, σκοπεύουμε να αναφερθούμε στη μοίρα των ελληνιστικών μορφών και στους μετασχηματισμούς της ελληνο-ανατολικής κοινής*, στον βουδιστικό κόσμο, στην κεντρική Ασία, στο Ιράν των Πάρθων και των Σασσανιδών, τέλος, στις ανατολικές επαρχίες του ελληνορωμαϊκού κόσμου: την ελληνιστική και κοπτική Αίγυπτο, τη Συρία, τη βυζαντινή Αυτοκρατορία και τις ανατολικές μορφές της χριστιανοσύνης.

**Απόσπασμα από το ομώνυμο βιβλίο του Κώστα Παπαϊωάννου,
(Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2014)**

Από το [Αρδην](#) τ. 97, Ιούνιος-Σεπτέμβριος 2014

Πηγή : www.antibaro.gr/article